

12th INTERNATIONAL MARDIN ARTUKLU SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

August 17-19, 2024 / Mardin, Turkiye



Full Texts Book

Editors

Prof. Dr. Süha YILMAZ

Gulnaz GAFUROVA

ISBN: 978-625-367-822-7

**12th INTERNATIONAL MARDIN ARTUKLU SCIENTIFIC RESEARCHES
CONFERENCE**

August 17-19, 2024 / Mardin, Turkiye

FULL TEXTS BOOK

Editors

Prof. Dr. Süha YILMAZ

Gulnaz GAFUROVA

by

IKSAD PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book belong IKSAD Publishing House

Authors are responsible both ethically and juridically

IKSAD Publications – 2024©

<https://iksadyayinevi.com/>

Issued: 05.09.2024

ISBN: 978-625-367-822-7

ŞEMÂİL LİTERATÜRÜ VE KAFFÂL EŞ-ŞÂŞÎ'NİN ŞEMÂİLÜ'N-NÜBÜVVE ADLI ESERİ

THE LITERATURE OF SHAMÂ'IL AND THE WORK SHAMÂ'IL AL-NUBUWWAH
BY AL-KAFFÂL AL-SHÂSHÎ

İbrahim SAYLAN

Assist. Prof. Dr., Osmaniye Korkutata University, Faculty of Theology, Department of Hadîth
ORCID NO: 0000 0001 8462 8927

ÖZET

Müjdecî, uyarıcı ve üsve-i hasene olarak gönderilen Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) fizikî ve ahlâkî özelliklerini ele alan çeşitli eserler kaleme alınmıştır. İlk dönemlerde hadis külliyatının "sıfâtü'n-nebî, menâkıb, fezâil" gibi başlıkları altında dağınık şekilde yer alan bu bilgiler, zamanla "şemâil" adıyla müstakil bir hadis literatürüne dönüşmüştür. Söyleyeni tanımanın, söylenenin anlaşılmasını kolaylaştırdığı gerçeği, bu edebiyatın oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hadis ilminin altın çağı olarak kabul edilen *Kütüb-i Sitt*e döneminde Tirmizî tarafından *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* adıyla bu türün ilk örneği verilmiştir. Bu ilk örnek, şemâil edebiyatının zirvesi olmuş ve daha sonra bu sahada kaleme alınmış eserleri gölgede bırakmıştır. Bu çalışmada, gölgede kaldığını düşündüğümüz ve Şâfiî mezhebinin Mâverâünnehir bölgesinde yayılmasına büyük katkı sağlayan; fakih, muhaddis, müfessir, mütekellim ve edip olarak tanınan, el-Kaffâl lakaplı ve eş-Şâşî (Taşkent) nisbesiyle maruf, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl (ö. 365/976) tarafından kaleme alınan *Şemâilü'n-nübüvve* adlı eseri genel hatlarıyla tanıtmıştır. Kaffâl'ın hadis literatüründe adı bilinmeyen ve ilim ehline tanıtmayı amaçladığımız bu eserin bilinen tek yazma nüshası, Milli Kütüphane'nin Samsun İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda (55 hk. 950/2, istinsah tarihi 588/1192) kayıtlıdır. Eserde, Hz. Peygamber'in doğduğu yıl, risaleti, yaşı, fizikî yapısı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve onun her bir uzvu için ayrı başlıklar oluşturulmuştur. Özellikle Resûlullah'ın kullandığı şahsî eşyalar ve harp aletleri için detaylı bilgiler aktarılmıştır. Yüze yakın başlık altında büyük bölümü fiilî hadis sîgasıyla gelen 766 rivayet, senedli olarak nakledilmiştir. Her ne kadar rivayetler senedli olarak zikredilse de farklı disiplinlerden yararlanarak metin merkezli bir çalışma yapılmıştır. Temel hadis kaynakları ile birlikte tarih ve tabakat eserlerinden istifade edilmiş, konu ile ilgili şiirler zikredilerek bilginin doğru bir şekilde inşa edilmesine çalışılmıştır. **Anahtar kelimeler:** Hadis, *Şemâilü'n-Nübüvve*, Şemâil Literatürü, Kaffâl eş-Şâşî.

ABSTRACT

Works discussing the physical and moral characteristics of the Messenger of Allah (pbuh), who was sent as a bringer of good news, a warner, and an excellent model, have been penned. In the early periods, these characteristics were scattered under the headings of "şifât al-nabî, manâqib, faḍâ'il" in hadith compilations but eventually evolved into an independent hadith literature under the name "shamâ'il." The fact that knowing the speaker makes it easier to understand what is being said has played an important role in the formation and development of this literature. During the period of *Kutub-ı Sitta*, considered the golden age of hadith science, Tirmidhî produced the first example of this genre under the name al-Shamâ'il al-Nabawiyya. This first example was the pinnacle of shamail literature and overshadowed the works written in this field later. In this study, we think that it is overshadowed; A jurist, hadith scholar, commentator, mutakallim and literary scholar who made a great contribution to the spread of the Shafi'i school in the Transoxiana region; known by the titles of al-Kaffal and al-Shashi (Tashkent), Abu Bakr Muhammad b. Ali b. Ismail (d. 365/976) He has a work called Shamâ'il

al-Nubuwwa written in his pen. The only known manuscript of this work of Kaffâl, whose name is unknown in the hadith literature and which we aim to introduce to science students, is registered in the Samsun Provincial Public Library (55 hk. 950/2, copy date 588/1192). The work provides detailed information about the year of the Prophet's birth, his prophethood, age, physical structure, and creates separate headings for each of his limbs. Detailed information is given especially about the personal belongings and war equipment used by the Messenger of Allah. Under nearly a hundred headings, 766 narrations, mostly conveyed in the form of active hadith, are transmitted with their chains of narration. Although the narrations are mentioned with their chains of narration, a text-centered study was conducted using different disciplines. Basic hadith sources, as well as historical and biographical works, were utilized, and poems related to the topic were mentioned to construct information accurately.

Keywords: Hadith, *Shamâ'il al-Nubuwwa*, Shamâ'il Literature, Kaffâl al-Shâshî.

GİRİŞ

Âlemlere rahmet ve örnek olarak gönderilen Resûl-i Ekrem (s.a.s.), birçok ilim dalı tarafından incelenmiştir. Aslında, bütün İslami ilimler doğrudan olmasa da Hz. Peygamber'i konu edinmektedir. Ancak, siyer, meğâzî, delâil ve şemâil, konusu doğrudan doğruya Allah Resûlü'nü anlamayı amaçlayan ve onun belirli bir yönünü ele alan disiplinlerdir (bk. Yardım, 2005, s. 19).

Şemâil, (شَمَائِل) Arapçada “şml (شمل)” kökünden gelen ve şimâl (الشِّمَال) kelimesinin çoğullarından (أَشْمَالٌ وَشَمَائِلٌ وَشُمْلٌ) biri olan; sağın zıddı, sol taraf, doğuştan gelen özellik, karakter, huy, tabiat gibi anlamlara gelen bir kelimedir (İbn Manzûr, 1414, s. 11/364-365). İstilah olarak da Resûlullah'ın yaratılışı, fizyolojik özellikleri, çeşitli insanî vasıfları ve ahlâkî hasletlerini konu alan ilim dalı diye tarif edilmiştir (Uğur, 1992, s. 377).

Ele alınan konuların kapsamı aynı olmamakla birlikte Allah Resûlü'nün beşerî özelliklerine odaklanan şemâil ilmi, ilk dönemlerde hadis külliyyatının “sıfâtü'n-nebî, menâkıb, edeb, libas, et'ime, eşribe, zînet, fezâil” gibi başlıkları altında dağınık şekilde yer almıştır. Tirmizî, *Sünen*'inde Hz. Peygamber'in beşerî, ahlâkî ve daha başka özelliklerine “Menâkıb” başlığı altında ele almakla birlikte onun özelliklerini daha geniş bir şekilde eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-ḥaşâ'ilü'l-Muṣtafaviyye adıyla bağımsız bir eserde detaylandırmıştır (Kandemir, 2010b, s. 38/497).

Hadis ilminin altın çağı olarak kabul edilen *Kütüb-i Sitte* döneminde Tirmizî tarafından telif edilen eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye, “şemâil” literatürünün ilk eseri ve daha sonra bu sahada kaleme alınmış eserlere örnek olmuştur. Söyleyeni tanımanın, söylenenin anlaşılmasını kolaylaştırdığı gerçeği, sağlıklı bir “peygamber” algısını oluşturma hedefi; bu edebiyatın oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada, temel hadis kaynaklarında Resûlullah'ın beşerî yönünü ele alan bölümler, şemâil edebiyatının önemli eserlerinin listesi ile Kaffâl eş-Şâşî'nin (ö. 365/976) ilmî kişiliği ve kaleme aldığı *Şemâilü'n-nübüvve* adlı eserin hem yazma hem de matbu nüshaları hakkında genel bilgiler sunulacaktır.

1. ŞEMÂİL LİTERATÜRÜ

İslam âlimleri, Allah Resûlü'nün “beşerî” yönünü anlatma maksadıyla eserlerinde birbirlerinden farklı tabirler kullanmışlardır. Mâlik b. Enes (ö. 179/795), “Sıfatü'n-Nebî” tabirini, tarihçi İbn Sa'd (ö. 230/845) “Sıfatü Resûlillah” deyimini kullanmıştır. Buhârî (ö. 256/870) “Menâkıb” tabirini kullanırken, Müslim (ö. 261/875) “Fezâil” deyimini tercih etmiştir. Tirmizî (ö. 279/892) ise *Sünen*'inde “Menâkıb” tabirini benimsemiştir. Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* adlı eserinde “kitâbü'l-tevâriḥ'il-mütekaddimîn mine'l-enbiyâ ve'l-mürselin” ve “zikru aḥbârî seyyidi'l-mürselin” adlarıyla bölümler oluşturmuştur. *Kütüb-i tis'a* içindeki diğer sünenler, bu konu için ayrı bir bahis açmamışlardır (Yardım, 2005, ss. 29-30). Ancak farklı bölümlerde dağınık bir şekilde Resûlullah'ın beşerî özelliklerine yer

vermişlerdir. Yukarıda bahsedilen bölümlerde direkt olarak şemâil muhtevasına dâhil edilmeyen rivayetler de bulunmaktadır.

Resûlullah'ın hayatı ve ahlâkına dair bazı eserlerde, onun şemâiline de yer verilmiştir. Tirmizî'den önce ve 4. asrın ortalarına (Kaffâl eş-Şâfi'ye) kadar şemâil adıyla bir eser telif edilmemiş olsa da bu alana kaynaklık eden ve siret, ahlâk, delâil ve şemâilin iç içe geçtiği şu eserler kaleme alınmıştır:

- Şifatü'n-nebî* Ebû'l-Buhterî Vehb b. Vehb (ö. 200/816),
- Usûlü'n-nebî* Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824),
- Şifatü'n-nebî* Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö. 224/839),
- Ahlâku'n-nebî*, Ebû'l-Bekr el-Verâk (ö. 249/863),
- Mizâcü'n-nebî*, Ebû Abdullah ez-Zübeyr b. Bikâr (ö. 256/868),
- Şifatü Ahlâki'n-nebî*, Ebû Süleyman Dâvûd b. Ali e'l-İsbehânî (ö. 270/883),
- Ahlâku'n-nebî*, Kâdî İsmâil el-Mâlikî (ö. 282/895),
- Şifatü'n-nebî*, Ebû Alî Muhammed b. Hârûn el-Ensârî (ö. 353/964),
- Ahlâku'n-nebî ve âdâbih*, Ebû Hâtim el-Büstî (ö. 354/965)
- Ahlâku'n-nebî ve âdâbih*, Ebû's-Şeyh el-İsfahânî (ö. 369/979) (Âliabbâs, 1436, s. 48).

Yukarıdaki eserlere bakıldığında sıfat, ahlâk, mizaç gibi kavramların öneme çıktığı görülmektedir. Özellikle “Şifatü'n-nebî” ve “Ahlâku'n-nebî” gibi eserler dikkat çekmektedir. Bu eserler, Resûlullah'ın fiziksel ve ahlâkî niteliklerini detaylandıran önemli çalışmalardır. Bu eserler, Resûlullah'ın sadece dini bir lider değil, aynı zamanda mükemmel bir insan modeli olarak anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Şemâil literatürünün gelişmesi, İslam dünyasında “peygamber” algısının derinleştirilmesine hizmet etmiştir. Tirmizî'nin eseriyle başlayan bu literatür, Hz. Peygamber'in çeşitli yönlerini daha sistematik bir şekilde ele alarak, onun hayatının ve ahlâkının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Öncesinde kaleme alınan eserler, şemâil ilminin temellerini atarak, bu alanın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışmalar, Hz. Peygamber'in fizyolojik ve ahlâkî özelliklerine olan ilgiyi artırmış ve sonraki dönemlerde bu alanda yazılacak eserlere ilham kaynağı olmuştur.

Şemâil literatürünün başlıca eserleri şunlardır:

1. *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-ḥaşâ'ilü'l-Muştafiyye*. Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892). Şemâil konusunda ilk ve en mükemmel olduğu ifade edilen bu eser üzerinde birçok şerh, hâşiye, ta'lik ve tercüme çalışması yapılmıştır.¹ Bir anlamda bu eser üzerine yapılan çalışmalar, bu sahada müstakil olarak yapılan çalışmalardan daha çoktur söyleyebiliriz (Yardım, 1983, ss. 361-399; Kandemir, 2010a, s. 38/500-501).
2. *eş-Şemâil*, İbnü'l-Mukrî Muhammed b. İbrahim el-Hâzin el-İsfahânî (ö. 381/991).
3. *Kitâbü's-şemâil*, Ebû Bekir b. Şâzâ el-Bağdâdî (ö. 405/1014).
4. *Kitâbü's-şemâil*, Ca'fer b. Muhammed el-Mustağfirî (ö. 432/1041).

¹ Belli başlı şerhleri şunlardır: 1. İsmâüddin el-İsferâyîni, *Şerhu's-Şemâ'il fi hukuḳi efḍali'l-verâ' ve akve'd-delâ'il*. 2. İbn Hacer el-Heytemî, *Eşrefü'l-vesâ'il ilâ fehmi's-Şemâ'il*. 3. Muslihuddîn-i Lârî, *Şerhu's-Şemâ'il*. 4. Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâ'il fi şerhi's-Şemâ'il*. Eserin en önemli şerhi sayılmaktadır. 5. İbrâhim el-Lekânî, *Behcetü'l-mehâfil ve ecmelü'l-vesâ'il bi't-ta'rîf bi-rivâti's-Şemâ'il*. 6. Nûreddin el-Halebî, *el-Vefâ li-şerhi Şemâ'ili'l-Muştafâ*. 7. Ebû Abdullah Muhammed b. Kâsım b. Muhammed Cessûs el-Fâsî, *el-Fevâ'idü'l-celîyyetü'l-behiyye fi şerhi's-Şemâ'ili'l-Muhammediyye*. 8. İbrâhim b. Muhammed el-Bâcûrî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye 'ale's-Şemâ'ili'l-Muhammediyye*. 9. Şernûbî, *İtrü's-sezî 'alâ muhtaşarı Şemâ'ili't-Tirmizî*. 10. Şemseddin es-Sehâvî'nin *Akrebü'l-vesâ'il hâşiye 'ale's-Şemâ'il* adlı çalışmaları sayılabilir. Eseri birçok âlim ihtisar etmiş olup bunların başlıcaları şöylece sıralanabilir: 1. Süyûtî, *Zehrü'l-ḥamâ'il 'ale's-Şemâ'il*. 2. Molla Arap, *Tehzîbü's-Şemâ'il fi men ḥaṣṣa'llâhu bi-ekmeli'l-fezâ'il*. 3. Muhammed Abdürreâûf el-Münâvî eser üzerinde iki çalışma yapmıştır. Bunlardan *Şerhu's-Şemâ'ili'n-nebeviyye ve'l-ḥaşâ'isi'l-Muhammediyye'de İsmâüddin el-İsferâyîni* ve İbn Hacer el-Heytemî'nin şerhlerini bazı bilgiler ekleyerek ihtisar etmiştir. 4. Nâsirüddin el-Elbânî, *Muhtaşarü's-Şemâ'ili'l-Muhammediyye*. Türkçe tercümelerinin başlıcaları şunlardır: 1. İshak Hocası, *Akvemü'l-vesâ'il fi tercemeti's-Şemâ'il*. 2. Hasan Hüsameddin Nakşibendî, *Tercüme-i Şemâ'il*. 3. Eyüp Sabri Paşa, *Tercümetü's-Şemâ'il*. 4. Mehmed Râif Efendi, *Muhtasar Şemâil-i Şerif Tercümesi* (Kandemir, 2010a, s. 38/500-501).

5. *el-Envâr fî şemâ'ili'n-nebiyyi'l-muhtâr (İrşâdû'l-envâr)*. Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122).
 6. *eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukuķi'l-Muṣṭafâ*, Kādî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (ö. 544/1149) Resûlullah'ın gerek yaratılışına, gerekse üstün özelliklerine ayrılmış, muhtevası itibarıyla daha çok delâil ağırlıklı önemli eserlerden biridir. *Şifâ-i Şerîf* adıyla meşhur olan bu eser de çok tutulmuş, birçok âlim tarafından şerh edilmiştir (Uğur, 1992, s. 377; Yardım, 2005, s. 37).
 7. *Şemâ'ilü'r-resûl bi'n-nuri's-sâtî'l-kâmil*, Ali b. Muhammed İbnü'l-Mukrî (ö. 552/1157)
 8. *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Muṣṭafâ*, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî.
 9. *Meṭâli'u'l-envâr fî şemâ'ili'l-muhtâr*, Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Atîk el-Ezdî el-Lâredî el-Gırnâtî (ö. 646/1248).
 10. *ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye*, Zeynüddin el-İrâkî'nin Resûlullah'ın hayatını ve şemâilini 1000 beyitte anlattığı elfiyyesi.
 11. *Şemâ'ilü'r-resûl ve Delâilü Nübüvvetihî ve Fezâilühû ve Hasâisuhû*, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr ed-Dımaşkî (ö. 774/1373).
 12. *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâ'il*, Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî (ö. 893/1488).
 13. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minaḥi'l-Muḥammediyye*, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517).
 14. *el-Vesiletü'l-uṣmâ fî şemâ'ili'l-Muṣṭafâ*. Rumeli kazaskeri Dede Mehmed Efendi. (ö. 1147/1734)
 15. *Mahsûlu'l-mevâhibi'l-ahadiyye fi'l-hasâ'isi ve's-şemâ'ili'l-Ahmediyye*, Halîl İbnü'l-Molla Hüseyin Siirtli (ö. 1257/1841).
 16. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye 'ale's-Şemâ'ili'l-Muḥammediyye*, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860).
 17. *Ğureru'l-fevâ'idi'l-Lu'lu*, Abdurrahmân b. Muhammed Muhu'r-Re's et-Temîmî.
 18. *Maṭla'u'l-envârî'l-behiyye fî'l-hilyeti'l-celiyyeti'n-nebeviyye*. Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî,
 19. *Tuḥfetü'l-aḥyâr 'alâ şemâ'ili'l-muhtâr*. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Fâsî el-Hureysî.
 20. *Yenâbi'u'l-mevedde fî şemâ'ili'n-Nebî*, Süleyman b. İbrahim el-Kunduzî,
 21. *Vesâ'ilü'l-vüṣûl ilâ şemâ'ili'r-Resûl* (Beyrut, 1422/2002), Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî (ö. 1932).
 22. *Şemâ'ilühü'l-ḥamîde ve ḥuşâlühü'l-mecîde* (Dımaşk 1399), Abdullah Sirâceddin el-Halebî (ö. 2002).
 23. *Şemâ'ilü'l-Muṣṭafâ* (Dımaşk 1427), Vehbe ez-Zühaylî. (ö. 2015)
 24. *Şemâ'ilü'n-nebî ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem*, Liechtenstein'de bulunan Cem'iyetü'l-merkezi'l-İslâmî tarafından bir komisyona hazırlanmıştır.
 25. *Şemâ'ilü'r-resûl ve şahsiyyetühü'l-insâniyye* (Kahire 1948), Enver el-Cündî.
 26. *Min ḥaşâ'isi'r-resûl ve şemâ'ilihî* (Riyad 1400/1980), Şa'bân Muhammed İsmâil.
 27. *Ḳuṭûf min şemâ'ili'l-Muḥammediyye ve'l-aḥlâkı'n-nebeviyye ve'l-âdâbi'l-İslâmiyye* (Riyad 1404/1984; Cidde 1407/1987), Muhammed b. Cemîl Zeynû.
 28. *el-Âyâtü'l-beyyinât fîmâ fî a'zâ'i Resûlillâh ṣallallâhü 'aleyhi ve sellem mine'l-mu'cizât'ı* (Cidde 1997), Saîd b. Abdülkâdir b. Sâlim Bâşenfer.
 29. *Türkçe Mûlahhas Şemâil-i Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem* (Üsküp 1325; İstanbul 1957), Eyüp Sabri b. Cemîl.
 30. *Hiz. Peygamber'in Şemâili* (İstanbul 1990), İbrahim Bayraktar.
 31. *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul 1997), Ali Yardım.
 32. *Şemâil* (İstanbul 2009), Faruk Vural.
- Yukarıdaki listeyi daha da uzatmak mümkündür. Hilye edebiyatını da bu kapsamda incelendiğinde bu çalışmanın sınırlarını aşan bir boyut kazanır.

Sözlükte “süs, ziynet, kolye” gibi mânalara gelen hilye mecazen “yaratılış, sûret ve güzel vasıflar” demektir. Bu kelime Osmanlı kültüründe Resûl-i Ekrem’in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır (Uzun, 1998, s. 18/44). Hz. Peygamber’in hilyesi hakkındaki rivayetler hadis kitaplarında “Şifâtü’n-nebî” ve “Fedâ’il” gibi başlıkların yanı sıra “şemâil” edebiyatında “Halku Resûlillâh” adlı bölümde ele alınmıştır. Daha sonraları bu adla bir edebiyat meydana getirilmiştir.²

Hadis kaynaklarında zikredilen bölüm isimlerine bakıldığında, şemâil kelimesinin bölüm adı olarak kullanılmadığı görülmektedir. Tirmizî bu ismi ilk defa müstakil olarak yazdığı esere vermiştir. Yaptığımız incelemede tabakat ve bibliyografik eserlerde Kaffâl eş-Şâî’ye ait *Şemâilü’n-nübüvve* adlı eserden bahsedilmemiştir.

İslamî ilimlere kaynaklık eden değişik muhtevalı eserlerde, Allah Resûlü’nün şemâiline dair bilgiler bulmak mümkündür. Bu bilgiler, eserlerin bazen bir bölümünü teşkil etmekte, bazen bir başlık altında verilmekte, çoğu zaman da eserin bütünlüğü içinde dağınık bir halde bulunmaktadır. Şemâile yer veren bu kaynakları şöylece gruplandırmak mümkündür:

1. Hadis kitapları: Hadis mecmuaları, bir yandan “Sıfat”, “Menâkıb”, “Fezâil” başlıkları altında Resûlullah’ın şemâiline dair vesikaları toplamışlar, bir yandan da çeşitli bölümler arasında, yeri geldikçe şemâil hadislerini kaydetmişlerdir. Örneğin kıyafetleri ile ilgili bilgileri “Kitâbü’l-Lihâs” bölümünde, içeceklerine dair bilgiyi “Kitâbü’l-Eşribe”de ahlâkını anlatan rivayetleri “Kitâbü’l-Edeb, Kitâbü’z-Zühed, Kitâbü’l-Birr ve’s-Sıla” bölümlerinde, diğer hususları da ilgili yerlerde fakat dağınık olarak vermişlerdir.

2. Tabakat kitapları: Tabakat kitaplarında bazen müstakil bir bölüm halinde, yerine göre de her hangi bir sahabînin menkıbesi arasında, Resûlullah’ın şemâilini ilgilendiren vesikalara yer ayırmışlardır. Bunlar arasında, bilhassa İbn Sa’d’ın *et-Tabakât*’ının müstesna bir yeri vardır. O, eserinin birinci cildinin büyük bir kısmını, Hz. Peygamber’in şemâiline giren konulara tahsis etmiştir.

3. Siyer ve meğazî kitapları: Bunlar dağınık bir biçimde, Hz. Peygamber’in şemâiline dair bilgileri gelecek nesillere aktaran kaynaklar durumundadırlar. Bilhassa İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) *Uyûnü’l-eşer fî fûnûni’l-meğâzi ve’s-şemâ’il ve’s-siyer* ile Ebü’l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî (ö. 1044/1635) *İnsânü’l-uyûn fî sîreti’l-emîni’l-me’ûn* bu sahanın örneklerindendir.

4. İslam tarihi kaynakları: Taberî, İbn Asâkir, İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233), İbn Kesîr (ö. 774/1373) çizgisindeki İslam tarihi kaynakları da siyer ve meğazî nevinden kaynaklar gibi şemâile dair bilgiler bulunan eserlerdir. Hatta bunların bazıları, eserlerinde, müstakil “şemâil” bölümler de

² Hz. Peygamber hakkında yazılan hilyeler (Hilye-i Nebvî, Hilye-i Şerîfe). 1. *Risâle-i Hilyetü’r-Resûl*, Eğridirli Seyyid Burhaneddin Efendi’nin oğlu Şerîfî. 2. *Hilye-i Hâkânî*, Hâkânî Mehmed Bey (ö. 1007/1598-99). 3. *Tercüme-i Hilyetü’n-nebî Aleyhisselâm*, Bosnalı Mustafa (ö. 1064/1654). 4. *Hilyetü’l-envâr*, Süleyman Nahîfî (ö. 1099/1688). 5. *Hilye*, Seyyid Mehmed Efendi’ye ait olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki nüshası (Yazma Bağışlar, nr. 813) Nazîre-i Hilye-i Hâkânî adıyla kaydedilmiştir (ö. 1159/1746). 6. *Hilye*, Ârif Süleyman (ö. 1171/1758). 7. *Şerh-i Hilye-i Nebviyye*, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi (ö. 1202/1788). 8. *Hilye*, Mevlavî Mehmed Necib Efendi (ö. 1259/1843). 9. *Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye Hilye-i Fethiyye-i Sultânîyye*, Rusçuklu Fethi Ali (ö. 1259/1843). 10. *Nazmü’n-nûr fî Silki’s-sürûr*, Tırhalalı Murad oğlu Ali. 11. *Hilye-i Fahr-i Âlem* (İstanbul 1944). Mustafa Fehmi Gerçekler (Uzun, 1998, s. 18/45-46). 12. *Hilye-i Şerîfe-i Nebviyye*, Abdülâhad Nûrî. 13. *Şerh-i Hilye-i Resûl-i Ekrem*, Abdülmecîd Sivasî. 14. *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerh-i Hilyetü’l-Muhtâr*, Ahmed b. Receb el-İstanbulî. 15. *Hilye-i Şerîfe*, Ahmed Şemsî Halvetî. 16. *Hilye-i Sa’âdet*, Akkirmânî Muhammed b. Mustafa. 17. *Hilye-i Şerîf-i Resûlullâh*, Ali Molla. 18. *Risâle fî Şerhil’l-Hilyetü’n-Nebviyye*, Debreli Vildân Fâik. 19. *Hilye-i Şerîfe*, Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi. 20. *Mülâhhas Şemâ’il-i Hz. Muhammed*, Eyüp Sabri b. Cemîl. 21. *Hilye-i Nebvî*, Halîl b. Ali el-Kırımî. 22. *Hilye-i Muhammed*, Hilmi Efendi. 23. *Şerh-i Hilye-i Nebvî*, Hulûsî Ârif Eskişehirî. 24. *Şerh-i Hilyetü’s-Şerîfe*, Kâdi Şâmî. 25. *Mufasssal Hilye-i Şerîfe*, Mantıkî Mustafa Efendi. 26. *Hilye-i Şerîf-i Muhammediyye*, Mehmet Ergüneş. 27. *Hilye-i Şerîfe ve Şemâ’il-i Muhammediyye*, Nazmî Türe. 28. *Tercüme-i Hilye-i Şerîf*, Sa’dî Çelebi. 29. *Hilyetü’n-Nebî*, Şeyh Emir Tarikatçı. 30. *Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i Âliyye*, Seyhü’l-İslam Hoca Sa’deddin Efendi. 31. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, Vahdî İbrahim b. Mustafa. 32. *Hilye-i Nebî*, Vecdî Ahmed (Gök, 2022, ss. 59-60).

ayırışlardır. Mesela İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı umûmî tarihinin 4. cildinde, “Kitabü's-Şemâil” başlıklı bir bölüm açmış ve burada, şemâile dair bilgiler aktarmıştır.

5. Tasavvuf ve ahlâk kitapları: Konusu doğrudan doğruya Hz. Peygamber olan ilim dalları ve şubeleri bir tarafa bırakılıp, bunlar dışındaki İslamî ilimler dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in şemâili ile ilgilenenlerin daha çok, tasavvuf ve eğitim çevreleri olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim yukarıda Tirmizî'nin *Şemâil*'i üzerine yapılan çalışmalardan görüldüğü gibi bu hususu, şemâilin şerh, tercüme ve istinsah eden şahısların biyografilerinden anlamak mümkündür. Bu geleneğin öncülüğünü yapan Gazzâlî (ö. 505/1111), *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinin ikinci cildinin bir kısmını (30 sahife), Peygamberimiz'in ahlâk ve şemâiline ayırmak suretiyle bunu göstermektedir.

6. Edebî eserler: Bilhassa, Tirmizî'nin *Şemâil*'nin birinci bölümünü teşkil eden “Hilye” hadisleri Resûlullah'ın vücut yapısını sözlü tasviri durumundaki vesikalar, sanat çevrelerince ayrıca işlenegelmiştir. Nitekim mevlidler, naatler miraciyeler, manzum hilyeler, ilahiler, hep şemâilin bu bölümünden kaynaklanmış ve oradan alınan ilhamın mahsulü olmuşlardır. Hilye, başlangıçta ayrı bir dal olarak mütalaa edilmeyip şemâilin bir bölümü halinde ele alınmış fakat sonraları müstakil bir hüviyetle işlenen ve etrafında oldukça zengin bir edebiyat geliştirilen bir tür haline gelmiştir (Yardım, 1983, ss. 406-408).

Hadis kaynaklarında zikredilen bölüm adlarına bakıldığında, şemâil kelimesinin kullanılmadığı görülmektedir. Tirmizî, ilk defa şemâil kelimesini müstakil olarak yazdığı *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* adlı eserine vermek suretiyle kullanmıştır. Tirmizî'nin bu eseri üzerine birçok şerh, hâşiye, ta'lik ve tercüme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar, müstakil bir edebiyat oluşturacak niceliktedir. Şemâil konusunda Tirmizî'nin eseri üzerinde yapılan çalışmalar bu alanda yazılan çalışmaların hepsinden daha fazladır denilebilir. Tirmizî öncesi ve ondan sonra hicrî 4. asrın ortalarına kadar şemâil adıyla bir eser telif edilmemiş olsa da bu alana kaynaklık eden, siret, ahlâk, delâil ve şemâilin iç içe olduğu bazı eserler kaleme alınmıştır. Klasik ve muasır bibliyografik eserlerden Kaffâl eş-Şâşî'nin şemâile dair yazdığı eserden söz edilmemiştir. Şemâile yer veren hadis kaynaklarının yanı sıra siyer, tarih, tabakat, tasavvuf, ahlâk ve edebiyat gibi geniş bir kaynak yelpazesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şemâil literatürü, İslam kültüründe Hz. Peygamber'in ahlâkî ve fizyolojik özelliklerinin derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyan bir dizi eserle zenginleşmiştir. Tirmizî'nin eseri, bu alanda bir mihenk taşı olarak kabul edilirken, bu eserin ardından gelen şerh ve yorumlar, şemâil literatürünü derinleştirmiştir. Şemâil konusu, sadece dini bir perspektiften değil, aynı zamanda kültürel ve edebî açıdan da büyük önem taşır. Hadis kaynaklarından tasavvuf eserlerine, İslam tarihinden edebî eserlere kadar geniş bir yelpazede ele alınan şemâil bilgileri, Hz. Peygamber'in hayatını ve kişiliğini çok yönlü olarak anlamamıza katkı sağlamıştır. Bu eserler, sadece Hz. Peygamber'in şemâilini değil, aynı zamanda İslam toplumunun onun ahlâk ve yaşam tarzını nasıl içselleştirdiğini de gözler önüne serer.

2. KAFFÂL EŞ-ŞÂŞÎ (ö. 365/976)

Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâil, hicrî 291 yılında Şaş'ta (Taşkent) doğmuş ve 365 yılın Zilhicce ayında burada vefat etmiştir (İbn Asâkir, 1415, s. 54/247). Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) *Tabakâtü'l-fukahâ*'da onun hicrî 336 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir (Ebû İshâk, 1970, s. 112). Ancak birçok kaynakta bu bilginin yanlışlığı üzerinde durulmuştur (Zehebî, 1405, s. 16/283-284; Sübkî, 1413, s. 3/203). Doğduğu yere nispetle eş-Şâşî, kilitçilik mesleğinden dolayı el-Kaffâl diye maruf olmuş ve aynı lakapla anılan muasır Abdullah el-Mervezî'den ayırt edilmesi için el-Kaffâl el-Kebîr veya el-Kaffâl eş-Şâşî diye anılmıştır (Nevevî, t.y., s. 2/282; Kallek, 2001, s. 24/146).

Zehebî (ö. 748/1347) onu *onuncu* tabakadan, el-İmâm, el-Allâme, el-Fakîh, el-Usûlî, el-Lugavî, alimü'l-Horasan unvanlarıyla; Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370) ise onu *üçüncü* tabakadan tefsir, hadis, kelam, usûl, fıkıh, zühd ve takva, dil ve şiir alanlarında dönemin büyük ve saygın imamlarından biri olarak tanıtmıştır. Kaffâl; Ebû Bekr b. Huzeyme, İbn Cerîr et-Taberî,

Abdullah b. İshâk el-Medâinî, Muhammed b. Muhammed el-Bâgandî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, Ebû Arûbe, Ebü'l-Abbâs b. Süreyc gibi âlimlerden ilim öğrenmiştir. Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah b. Mende, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Ebû Nasr b. Katâde, İbn Kâsım, Ebû Abdullah el-Halîmî, Abdurrahman b. Muhammed el-İdrîsî gibi âlimler ondan hadis dinlemişlerdir (Zehebî, 1405, s. 16/283-284; Sübkî, 1413, s. 3/200-201).

Kaffâl, ilk zamanlarda Mu'tezile mezhebine meyledip onların düşüncesini benimsemiştir (İbn Asâkir, 1404, s. 183). Onun *Tefsîrû'l-Kur'ân* adlı eserinde bu mezhebin görüşlerinin olduğu belirtilmiştir. Ancak daha sonra Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'den kelam ilmi almaya başlamış ve bu mezhebin görüşlerini kabul etmiştir. Kaffâl'in yaşlılığında İmam Eş'arî ile karşılaşmış ondan ilim alması ve Eş'arî'nin de ondan fıkıh okuması Kaffâl'in yüksek derecesine işaret olarak anlaşılmıştır (Sübkî, 1413, s. 3/202-203).

Şâfiî mezhebinin Mâverâünnehir bölgesinde yayılmasına büyük katkı sağlayan Kaffâl'in faziletine dair ve ilmî seviyesine işaret eden birçok söz söylenmiştir. Kaffâl'in hakkında söylenen sözlerden bazıları şunlardır:

Beyhakî (ö. 458/1066): "Bizim imamımız, zamanımızın âlimleri arasında karşılaştığımız en yüksek bilgiye sahip olan, usûl ve cedel sahibi, fıkıh ve illetlerin koruyucusu, kılıç ve kalemle dini savunan, ilimde her ilmin üzerine çıkan kişidir." demiştir (Beyhakî, 1423, s. 6/97).

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083): "O bir imamdı ve benzeri olmayan birçok eser yazmıştır. Fıkıhçılar arasında güzel cedel türünde ilk eseri yazan odur. Usûl-i fıkıhta bir kitabı ve *er-Risâle*'ye bir şerhi vardır. Şâfiî fıkıhı onun sayesinde Mâverâünnehir'de yayılmıştır." söylemiştir (Ebû İshâk, 1970, s. 112).

Öğrencisi Halîmî, onun kendi zamanındaki âlimler arasında karşılaştığım en bilgili kişi olduğunu belirtmiştir (Nevevî, 1392, s. 2/77).

İbnü's-Salâh: "Kaffâl el-Kebîr, Şâfiî mezhebin önde gelen âlimlerinden biridir, bilgi dolu bir kişidir ve ilimlerin toplanma merkezidir."

Ebû Asım: "O, arkadaşları arasında kaleminin en fasih olanı, ilimlerin inceliklerinde en sağlam olanı, açıklamada en hızlı olanı, cesareti en güçlü olanı, isnadı en yüksek olanı ve dayanağı en güvenilir olanıydı." demiştir. Başka bir sözde de "Bilgileri ezberleyen ve doğruluğunu teyit eden, sahip olduğu konularda iyi bir anlayışa sahip olan zamanın seçkin kişisidir." diye tanıtılmıştır (Sübkî, 1413, s. 3/200).

Hâkim: "O, şair ve edebiyatçı, Şâfiî mezhebinin önde gelenleri arasında Mâverâünnehir'deki fakih ve âlimidir. Usûl ilminde en bilgili ve hadis öğrenmek için en çok seyahat eden kişidir." demiştir. (İbn Asâkir, 1415, s. 54/247). Hâkim, bir başka sözünde, Kaffâl'in Nişâbur'a İbn Huzeyme'yi ziyarete geldiğini bir keresinde Irak dönüşü uğradığını, yaşlılık döneminde de bir kez daha geldiğini söylemiş ve ondan birden fazla kez hadis yazdığını bildirmiştir (Sübkî, 1413, s. 3/201). Kaffâl'in ilim/hadis öğrenmek için Horasan, Nişâbur, Irak'ın yanı sıra Hicaz, Şam ve Sugûr'a³ da yolculuk yaptığı nakledilmiştir (Kehhâle, t.y., s. 10/308).

Sugûr kelimesi her ne kadar sınır boyları olarak çok genel bir kullanıma sahip olsa da Kaffâl'in seyahat yaptığı bölge Adana-Tarsus hattına yakın yerler olduğu söylenebilir. Zira kaynaklarda onun Bizans'a karşı hazırlanan orduda yer aldığı aktarılmıştır. Ayrıca Misis ile Tarsus'un istilâsı (352/963) sebebiyle Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas'ın emriyle Müslümanları aşağılayan bir kaside yazılıp Abbâsî Halifesi Mutî'-Lillâh'a gönderilmesi, İslam dünyasında geniş bir yankı uyandırmıştır. Horasan, Suriye ve Irak bölgesinden birçok edip ve şair söz

³ İslâm devletlerinin gayri müslim devletlerle sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgeleridir. Bu kelimesi bütün Müslüman ülkelerinin sınır boyunda yer alan şehirler için kullanılsa da daha çok Tarsus'tan başlayarak Adana-Misis (Massisa)-Maraş-Malatya hattını takip ederek doğuya doğru Fırat'a kadar uzanan Bizans sınırına en yakın bölgede yer alan müstahkem kale ve şehirleri, Avâsım'ın ise bu hattın güneyindeki müstahkem kale ve şehirler kuşağını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Me'mûn 213'te (828) oğlu Abbâs'ı el-Cezîre, Sugûr ve Avâsım valiliğine tayin etmiş, iki yıl sonra bizzat ordunun başında Bizans seferine çıkmıştır (Avcı, 2009, s. 37/473).

konusu kasideye reddiye yazmıştır. Ancak, Kaffâl eş-Şâî'nin kaleme aldığı hicviye, bu reddiyeler arasında seçilerek Bizans İmparatoruna gönderilmiştir (Sübkî, 1413, s. 3/204-205; Kallek, 2001, s. 24/47). Bu durum, onun şair kimliğiyle de tanındığını ve edebî alandaki yetkinliğini göstermektedir.

Farklı kaynaklarda Kaffâl eş-Şâî'ye nispet edilen eserler şunlardır:

- Edebü'l-Kâdî alâ mezhebi's-Şâfi'i*,
- Tefsîrü'l-Kur'ân*,
- Cevâmi'u'l-kelim fî kelimâti'n-Nebî sallallahu aleyhi ve sellem*,
- Delâ'ilü'n-nübüvve*,
- Şerhu Telhîş İbnü'l-Kâs et-Taberî fî'l-furû'*,
- Şerhu furû' İbnü'l-Hadâd el-Mısri*,
- Mehâsinü's-şerî'a fî furû'i's-Şâfi'iyye* (Bağdatlı, 1951, s. 2/48).
- Şerhu'r-Risâle*,
- Uşûlü'l-fıkıh*,
- el-Fetevâ* (Kehhâle, t.y., s. 10/308).

Ricâl ve tabakat kitaplarının ortak olarak vurguladığına göre, Kaffâl eş-Şâî, yaşadığı dönemde Mâverâünnehir bölgesinin en önemli âlimlerinden biri olarak tanınmıştır. İmam Nevevî de onun hem doğu hem de batıda ünü yayılan bir âlim olduğunu belirtir ve Sarrâc ile Begavî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders aldığını ifade eder. Şâş bölgesinin tartışmasız imamı olarak bilinir ve fıkıh, usûl, hadis, dilbilim, şiir gibi çeşitli ilim dallarında derin bilgiye sahip bir âlimdir (Nevevî, t.y., s. 2/283).

Ehl-i hadîs yolunu takip eden Kaffâl, dönemin önemli ilim merkezlerine rihleler (ilim yolculukları) yapmış ve sınır bölgelerine seyahatler düzenlemiştir. Bununla birlikte, sadece çok yönlü bir âlim değil, aynı zamanda Orta Asya'dan kalkıp Anadolu önlerinde Bizans'a karşı savaşılan bir mücahittir.

Kaffâl'in hayatını anlatan eserlerin çoğunda, onun şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Kaffâl, "cedel" veya "el-cedelü'l-hasen" olarak bilinen tartışma ahlâkı ilminin ilk müellifi olarak öne çıkmıştır. Hem özgün eserler hem de şerhler kaleme alarak, Eş'arî ekolünün düşüncelerinin yayılmasında ve Şâfiî mezhebinin Orta Asya'daki Türkler arasında benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çabalarıyla, hem ilmî hem de dinî alanlarda derin etkiler bırakmıştır.

3. ŞEMÂİLÜ'N-NÜBÜVVE

Bu bölümde, Kaffâl'in eseri genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Eserin özgün ve hacimli yapısı nedeniyle, içeriğinin ayrıntılı değerlendirmesi ise bu çalışmanın devamı niteliğinde ayrı bir makale olarak sunulacaktır.

Eser, 2015 yılında Ebû Abdillâh Ömer b. Ahmed Âliabbâs tarafından tahkik edilmiş ve Dâru't-Tevhîd tarafından Riyad'da yayımlanmıştır. Eser, bir mukaddime ve 90 başlıktan oluşmaktadır. Tahkikli nüshada, muhakkikin mukaddimesi müellifin hayatı, hadis aldığı hocaları, bazı şemâil kitaplarının tanıtımı ve eserin yazma nüshası hakkında bilgiler verilmiştir. Muhakkik eserde yer alan 766 rivayetin kaynaklarını da belirtmiştir (Kaffâl, 2015, ss. 1-478).

Eserin Kaffâl'e ait olup olmadığının tespiti veya bu konuda var olan şüphelerin giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Kaffâl'in telif ettiği eserlerin listesi, tabakat ve bibliyografik kaynaklardan derlenmiştir ancak bu listede "*Şemâilü'n-nübüvve*" adlı bir eserin ona ait olduğu görülmemektedir. Tabakat ve bibliyografik kaynaklarda da böyle bir eserin Kaffâl'e ait olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Kaffâl'i konu alan bir makalede onun "*Şemâilü'n-nübüvve*" adlı bir eseri olduğu belirtilmişse de (Akay, 2023, s. 233) kaynak olarak gösterilen Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) eserinde, Kaffâl'in sadece "*Cevâmi'u'l-kelim*" ve "*Delâ'ilü'n-nübüvve*" adlı eserleri zikredilmiştir (bk. Sem'ânî, 1996, s. 1532).

Bu durum, Kaffâl'in "*Şemâilü'n-nübüvve*" adlı bir eseri olup olmadığına dair ciddi şüpheler uyandırmakta ve konunun daha derinlemesine incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bir başka şüphe uyandıran husus ise eserin Şamile programında “Şemâilü’n-nübüvve li’l-Kaffâl 507” olarak kaydedilmiştir olmasıdır. Buradaki “507” sayısı, müellifin vefat yılına işaret etmektedir. Oysa araştırmamıza göre, Kaffâl eş-Şâşî’nin vefat yılı 365 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, eserin yazma ve matbu nüshalarının karşılaştırılmasını zorunlu kılmıştır.

Yapılan araştırmada, Milli Kütüphane’nin Samsun İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda (55 hk. 950/2, istinsah tarihi 588/1192) bu eserin kayıtlı olduğu tespit edilmiş ve genel hatlarıyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmada, matbu eserde herhangi bir hata tespit edilmemiştir. Şamile programındaki “Şemâilü’n-nübüvve”nin yanındaki “507” sayısının ise, künyesi, lakabı ve nisbesi aynı olan ve 507/1114 yılında Bağdat’ta vefat eden Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ömer el-Kaffâl eş-Şâşî el-Fârikî’ye (ö. 507/1114) ait olduğu (bk. Akay, 2023, ss. 236-239), programı hazırlayanların ise benzer unvana sahip kişileri birbirleriyle karıştırdığı anlaşılmaktadır.

Yazma Nüshasının Özellikleri

Dil: Arapça

Tasnif no./Konu: 297.92 / Siyer-i Nebevî, Şemâil-i Şerîfe

İstinsah tarihi: Rebiussani- 588 [1192]

Fiziksel özellikler: 142b-181a yk., 31 st.

Kütüphane adı: Milli Kütüphane

Koleksiyon: Samsun İl Halk Kütüphanesi

Koleksiyon no: 55 Hk 950/2 [Diğer risaleler]

Bibliyografik kayıt no: 622181

Eser büyük bir koleksiyon içinde 142b-181a arasında 40 varak olarak yer almaktadır. Varakların iki yüzü doludur; her varakta 31 satır ve her satır 20 kelime bulunmaktadır. Yazmanın sadece bu nüshası bilinmektedir ve yapılan katalog taramalarında eserin başka bir nüshasına ulaşılamamıştır. Eser, açık, düzgün ve oldukça ince bir el yazısıyla yazılmıştır. Yazının büyük bir kısmı harekelidir. Sayfa kenarlarında bazı başlıklar kırmızı renkle yazılmış ve metinde geçen bazı “garib” kelimeler açıklanmıştır.

Kitap şu ibareyle başlamaktadır:

“Bu kitap, “كتاب شمائل النبوة تاليف الامام العالم المجتهد ابي بكر بن علي القفال الشاشي رحمه الله ووريت ثراه” İmâm, âlim, müctehid Ebû Bekr b. Ali el-Kaffâl eş-Şâşî’nin -Allah ona rahmet etsin ve kabrini nurlandırsın- yazdığı Şemâil en-Nübüvve adlı eserdir.” (varak 142b).

Ve şu ibareyle sona ermektedir:

“وفرح. تم الكتاب بحمد الله ومنه في السادس عشر من شهر ربيع الثاني سنة ثمان وثمانين وخمس مئة هجرية مصطفوية” من سطره صاحبه أبو الفضل محمد بن محمد بن عبد الجبار البكراني بلغ الله أماله حامدا لله تعالى ومصليا على رسوله “Kitap, Allah’ın yardımı ve lütfuyla hicrî 588 yılının Rebîü’s-sânî ayının on altısında tamamlanmıştır. Yazımını bitiren kişi, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Abdülcebbâr el-Bekrânî’dir. Allah onu umutlarına erişmesini nasip etsin. Allah’a hamd ederek ve O’nun Resulüne salât ve selâm getirerek bu çalışmayı tamamlamıştır.” (varak 181a).

Eserde, Hz. Peygamber’in hayatı ve özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlk olarak, Hz. Peygamber’in soy kütüğü, doğum tarihi, peygamber olarak gönderildiği ve vefat ettiği tarihler, ayrıca Mekke ve Medine’de geçirdiği süre hakkında bilgiler sunulmaktadır. Fizikî özellikleri ise boyu, ten rengi, saç yapısı ve bakımı gibi detaylarla birlikte ele alınır. Giyim ve kişisel bakım alışkanlıkları, kullanılan eşyalar ve temizlik adabına dair bilgiler de kapsamlı bir şekilde aktarılmıştır. Ev eşyaları, yeme içme adabı, devlet işlerine dair düzenlemeler ve savaş aletleri gibi konular da detaylı bir şekilde ele alınarak, Hz. Peygamber’in dönemine dair geniş bir perspektif sunulmuştur. Ayrıca, çirkin isimlerin değiştirilmesi, şairler ve seyahat adabı gibi diğer konular da eserde yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Hz. Peygamber’in beşerî özelliklerini inceleyen şemâil literatürünün tarihsel gelişimini ve önemini detaylı bir şekilde ele almıştır. İslam kültüründe, Resûl-i Ekrem’in (s.a.s.)

fiziksel ve ahlâkî niteliklerini derinlemesine anlamak amacıyla kaleme alınan eserler, şemâil edebiyatını zenginleştirmiş ve bu alanda önemli bir bilgi birikimi oluşturmuştur.

Şemâil literatürünün kökleri, ilk dönem hadis kaynaklarına ve tabakat kitaplarına kadar uzanmakta olup, Tirmizî'nin "*eş-Şemâ'ilü'n-nebevîyye*" eseri, bu literatürün sistematik bir şekilde ele alındığı ilk müstakil çalışma olarak dikkat çekmektedir. Tirmizî'nin eseri, hem döneminin hem de sonrasının şemâil çalışmalarına ilham kaynağı olmuş ve bu alanda yapılan pek çok şerh, hâşiye ve tercümeyle zemin hazırlamıştır. Şemâil edebiyatının gelişimi, İslam toplumunun Allah Resûlü'nün hayatına ve ahlâkına verdiği önemin bir yansımasıdır.

Şemâil edebiyatı, sadece hadis kaynaklarıyla sınırlı değildir. Tasavvuf, edebiyat ve tarih alanlarında da önemli yer edinmiştir. Şemâil bilgileri, Hz. Peygamber'in ahlâkî ve fizyolojik özelliklerini anlamakla kalmayıp, İslam toplumunun bu bilgileri nasıl içselleştirdiğine dair ipuçları da sunmaktadır.

Kaffâl eş-Şâşî, ricâl ve tabakat kitaplarında yaşadığı dönemde Mâverâünnehir bölgesinin en önemli âlimlerinden biri olarak tanıtılmaktadır. Hem doğu hem de batıda ünü yayılan bir âlim olarak bilinen Kaffâl, Şâş bölgesinin önde gelen imamı olarak tanınmış ve fıkıh, usûl, hadis, dilbilim, şiir gibi çeşitli ilim dallarında derin bilgiye sahip olarak tasvir edilmiştir. Eş'arî kelam ekolünün yayılmasında ve Şâfiî mezhebinin Orta Asya'daki Türkler arasında benimsenmesinde önemli bir rol oynayan Kaffâl, özgün ve şerh niteliğinde on eser telif etmiştir. Ancak yapılan incelemelerde, tarihi ve güncel bibliyografik eserlerde Kaffâl eş-Şâşî'ye ait "*Şemâilü'n-nübüvve*" adlı bir esere rastlanmamıştır. Tabakat ve bibliyografik kaynaklarda eserin ona ait olduğuna dair bir kaydın bulunmaması ve Şamile programında "*Şemâilü'n-nübüvve li'l-Kaffâl 507*" olarak geçmesi, eserin Kaffâl eş-Şâşî'ye ait olup olmadığına dair şüphelere yol açmıştır. Bu araştırmada, Milli Kütüphane'nin Samsun İl Halk Kütüphanesi koleksiyonuna (55 hk. 950/2, istinsah tarihi 588/1192) kayıtlı olan yazmasıyla genel hatlarıyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmada, matbu eserde herhangi bir hata tespit edilmemiştir. Şamile programındaki "*Şemâilü'n-nübüvve*"nin yanındaki "*507*" sayısının, künyesi, lakabı ve nisbesi aynı olan ancak 507/1114 yılında vefat eden Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ömer el-Kaffâl eş-Şâşî el-Fârikî ile karıştırılmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar ve incelemeler sonucunda, eserin Kaffâl eş-Şâşî'ye ait olmadığı yönündeki şüpheler ortadan kalkmıştır.

Bu tespitin ardından, Kaffâl'in "*Şemâilü'n-nübüvve*" adlı eseri, Tirmizî'den sonra şemâil ismiyle anılan ikinci eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, Allah Resûlü'nün nesebi ve fiziksel tasvirlerinden başlayarak, günlük yaşamındaki alışkanlıkları, giyimi, yeme içme adetleri, devlet yönetimi ve savaş stratejilerine kadar geniş bir yelpazede bilgi sunmaktadır. Bu detaylar, sadece tarihsel bir perspektif sağlamakla kalmayıp, Resûlullah'ın kişiliği ve liderlik özelliklerini derinlemesine anlamamıza da katkıda bulunmaktadır.

Bu sempozyum çerçevesinde, eserin aidiyet sorunu, mevcut şemâil edebiyatı içindeki yeri ve hakkında genel bilgiler sunulabilmektedir. Eserin içeriğinin ayrıntılı değerlendirmesi ve müellifin üslubu ise bu çalışmanın devamı niteliğinde ayrı bir makale ile ele alınacaktır.

KAYNAKÇA

- Akay, İ. (2023). Üç Kaffâl ve Şâfiî Mezhebine Katkıları. *Diyanet İlmî Dergi*, 59(1), 221-250.
- Âliabbâs, Ö. b. A. (1436). Mukaddime. İçinde *Şemâ'ilü'n-nübüvve*. Dâru't-Tevhîd.
- Avcı, C. (2009). Sugûr. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 473-474). TDV Yayınları.
- Bağdathî, İ. P. (1951). *Hedîyyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn* (1-2). Vekâletü'l-Meârif.
- Ebû İshâk, İ. b. A. eş-Şîrâzî, & İhsân Abbâs. (1970). *Tabakâtü'l-fukahâ*. Dâru'r-Râid el-Arabî.
- Gök, Ö. (2022). Mustafa Sâfi Efendi'nin Mensur Hilve-İ Şerîf Tercemesi. *Belleten*, 73, 57-83.

- İbn Asâkir, E.-K. A. b. el-H. b. H. b. A. b. H. ed-Dımaşkî. (1404). *Tebyînu kezîbi 'l-müfterî fî mâ nûsibe ile 'l-İmâm Ebi 'l-Hasan el-Eş'arî*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- İbn Asâkir, E.-K. A. b. el-H. b. H. b. A. b. H. ed-Dımaşkî. (1415). *Târîhu medîneti Dımaşk* (1-80). Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr, E.-F. C. b. M. (1414). *Lisânu 'l-'Arab* (1-15). Dâru Sâdır.
- Kaffâl, E. B. M. b. A. b. İ. eş-Şâşî. (2015). *Şemâ'ilü'n-nübüvve*. Dâru't-Tevhîd.
- Kallek, C. (2001). KAFFÂL, Muhammed b. Ali. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 146-148). TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (2010a). Eş-Şemâilü'n-Nebeviyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 500-501). TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (2010b). Şemâil. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 497-500). TDV Yayınları.
- Kehhâle, Ö. R. (t.y.). *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* (1-13). Mektebetü'l-Müsennâ.
- Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (t.y.). *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*. (1-4). Dâru'l-Kutubil-İlmiyye.
- Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (1392). *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Sem'ânî, E. S. A. b. M. (1996). *El-Müntehab min Mu'cemi şüyûhi Ebî Sa'd es-Sem'ânî* (1-1). Dâru Âlimi'l-Kütüb.
- Sübkî, T. A. b. A. (1413). *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ* (2. bs, 1-10). Hicr.
- Uğur, M. (1992). *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. TDV Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1998). Hilve. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, ss. 44-48). TDV Yayınları.
- Yardım, A. (1983). Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbü's-Şemâil'i. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, 1, 349-409.
- Yardım, A. (2005). *Peygamberimiz'in Şemâili*. Damla Yayınevi.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. b. O. (1405). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (1-25). Müessesetü'r-Risâle.